

HÁBORÚS SOKK ÉS GAZDASÁG¹

WAR SHOCK AND ECONOMY

Halmi Péter

az MTA rendes tagja, egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest
halmi.peter@uni-nke.hu*

ÖSSZEFOGLALÁS

A háborús sokk fő sajátosságai lényeges mértékben eltérnek az azt megelőző Covid19-sokkétól. Az EU-gazdaság a reziliencia fontos elemeit mutatja. A működő strukturális erők és alkalmazkodási kapacitás egyértelműen jelzik: az EU-gazdaság képes az átalakulásra és a recesszió elkerülésére.

A gazdasági hatások tekintetében is alapvető jelentőségű a háború dinamikája. Változatlanul nem csekélyek a bizonytalanságok a háború további útja és elágazásai tekintetében. Alapvető kérdés: az eszkaláció vagy a deeszkaláció lesz-e a meghatározó irányzat? Ha a háború nem lépi túl Ukrajna térségét és a hagyományos eszközök körét, annak globális gazdasági következményei a kezdeti sokk után korlátozottak lehetnek. A háborús sokk zavaaraival és szenvedéseivel egyidejűleg új alkalmazkodási folyamatok indulhatnak be a zöld és digitális átmenet területén. Új piaci szereplők jelenhetnek meg az energiahordozók piacain.

Az elhúzódozó háború továbbra is próbára teszi az ukrán gazdaságot, de széles külső segítség mellett működőképes maradhat. Az orosz gazdaságban súlyos eróziós folyamatok mehetnek végbe, komparatív előnyei romló kihasználtsága mellett.

A deglobalizáció és a fragmentált világgazdaság kialakulásának veszélye valóban felmerül, ám jóval erősebbnek tűnnek az ellenük hatást gyakorló tényezők. Az elhúzódozó háború azonban változatlanul nagy és előre pontosan nem átlátható veszélyeket jelent a közvetlenül és közvetve érintett országok, Európa és a világgazdaság számára.

ABSTRACT

The main features of war shock are substantially different from those of the preceding COVID-19 shock. The EU economy is showing important elements of resilience. The existing structural forces and adaptive capacity of the EU economy are clear indications that it is capable of transformation and avoiding recession.

The dynamics of the war is also crucial in terms of economic impacts. There are still many uncertainties about the future course of the war and its ramifications. The fundamental ques-

¹ Az MTA-n hasonló címmel 2022. november 23-án tartott előadás alapján (URL1). A tanulmány a poszt-Covid-jelenségek tanulmányozására irányuló MTA kutatási program keretében készült.

* A lapszám nyomtatott kiadásában a szerző e-mail-címe hibásan jelent meg. A digitális kiadásban és a letölthető pdf-ben a cím helyesen szerepel.

tion is whether the war is heading in the direction of escalation or de-escalation. Unless the war spreads beyond Ukraine and the conventional means of warfare, its global economic consequences may be limited after the initial shock. New adjustment processes in the field of green and digital transition can be set in motion in parallel with the suffering and turmoil of war shock. New market players could emerge in the energy markets.

The prolonged war continues to challenge the Ukrainian economy, but it can remain viable with massive external support. The Russian economy could suffer serious erosion, with its comparative advantage being wasted.

There is a real threat of deglobalisation and the emergence of a fragmented world economy, but the counteracting factors appear to be much stronger. However, the prolonged war continues to pose major and unpredictable threats to the countries affected directly and indirectly, to Europe and to the world economy.

Kulcsszavak: háborús sokk, Covid19-sokk, alkalmazkodás, reziliencia, poszt-Covid-infláció, gazdasági erózió, deglobalizáció, fragmentáció

Keywords: war shock, Covid19 shock, adjustment, resilience, post-COVID inflation, economic erosion, deglobalisation, fragmentation

2022-ben Európában közel nyolcvan éve nem tapasztalt intenzitású háborús konfliktus alakult ki. Annak lényeges, széles körű gazdasági hatásai fontos kutatási feladatot képeznek a közgazdaság-tudomány művelői számára. A háborús sokk a Covid19-sokkot követő kilábalási folyamatban alapvető törést okozott, s fennmaradása esetén a jövőben további zavarokat is okozhat.

A problémakör feltárása tekintetében is meghatározó jelentőségű a háború előre nem látható dinamikája. Ezért mindenféle értékelés, illetve prognózis szükségképpen rendkívüli mértékű bizonytalanságot tartalmaz. A gazdaság tekintetében is döntő kérdés: *a háború eszkalációja vagy deeszkalációja lesz-e a fő irányzat* a következő időszakban? A támadó eddig az eszkaláció útját választotta.

1. A HÁBORÚS SOKK FŐ JELLEMZŐI AZ EURÓPAI UNIÓ GAZDASÁGÁBAN

A titkon remélt deeszkalációval szemben az elmúlt több mint egy év során a háborús események egyre súlyosabbá váltak. Az orosz villámháborús remények meghiúsultak, az agresszor számos térségben visszavonulásra kényszerült. Ugyanakkor az idő előrehaladásával egyre inkább kibontakoztak a háború gazdaságot érintő sokkhatásai.

A háború előtti poszt-Covid-helyreállítás folyamata átmenetileg megtört a világ-gazdaságban és Európában.

1. táblázat. A háborús sokk EU-ra gyakorolt gazdasági hatásai

	Azonosított rövid távú hatások	Várható rövid távú hatások (2022–2023)	Potenciális hosszú távú hatások
Termék-piacok	Energia- és élelmiszer-áremelkedés, növekvő termelői és fogyasztói árak Kereskedelmi feltételek romlása Sokkenyhítő politikák költségvetési hatása	Csökkenő belső kereslet Elosztási hatás (alacsony jövedelmű háztartások a leginkább érintettek) Szakadás a termelési folyamatban Előrehozott beruházások az energiatakarékos és megújuló technológiák területén Szélesedő inflációs nyomás	Ágazati reallokáció az energiaintenzív ágazatok terhére Gyorsított dekarbonizáció
Globális növekedés és kereskedelem	Mérsékelt globalis növekedés és külső kereslet Növekvő kereskedelmi költségek Csökkenő kereskedelem a háborús régióval	Gyengébb globalis növekedés és külső kereslet Az EU–RU kereskedelem visszaszorulása	Globalizációs nyereségek részbeni megfordulása
Kínálati láncok és logisztika	Új kínálati és logisztikai összeomlások	Globalis termelési láncok újjászervezése / a termelés reallokációja Összeomlások a termelési folyamatokban	EU belső piac növekvő szerepe Reziliensebb termelési struktúrák
Pénzpiacok	Pénzügyi eszközök újraárazása, szorosabb pénzügyi feltételek Nyomás az RU-kitettséggű bankokra	Monetáris feltételek további normalizálódása Megnövekvő piaci ingadozás	A fizetési rendszer fragmentációjának veszélye
Gazdasági várakozások/bizonytalanság	Gyengébb üzleti és fogyasztói bizalom Megnövekedett bizonytalanság	Alacsonyabb magánfogyasztás és beruházás	Növekvő kockázatkerülés
Háború elől menekülő emberek beáramlása	Megnövekvő közkiadások vészhelyzeti támogatásra Növekvő belépés a munkapiacra Fogyasztásnövekedés	Költségvetési hatás: támogatástól az integrálásig	Növekvő munkakínálat

A háborús sokk fő tényezői (lásd *I. táblázat*) az Európai Unió és tagállamai gazdaságára összpontosítva a következők:

- *kereskedelmi sokk*: az agressziót követően kényszerű kereskedelmi leválásra került sor Oroszországról; külkereskedelmi reorientáció, kereskedelem új partnerekkel;
- *háborús stressz a globális logisztikában és értékláncokban*: növekvő szállítási idő és költség, növekvő tranzakciós költségek a nemzetközi kereskedelemben;
- a poszt-Covid-helyreállítás időszakának szűk keresztmetszetein túl *újabb zavarok, szűk keresztmetszetek alakultak ki a globális kínálatban*;
- előbbieket *növekvő árnyomáshoz*, elsősorban az energia-, nyersanyag-, élelmiszerárak emelkedéséhez vezettek;
- *az euró értékvesztése* az USA dollárral szemben erősítette e folyamatot, kiegészítette és terjesztette a kezdeti sokkot;
- az árszinyok változása miatt erőteljes *külkereskedelmi cserearány-vesztés*, ideiglenes jövedelemtranszfer állt elő a világ többi részében;
- *szigorodó pénzügyi feltételek* jöttek létre: növekvő kockázat, növekvő hozamelvárás, széttöredezettebb fizetési infrastruktúra, növekvő tranzakciós költségek;
- *növekvő bizonytalanság* alakult ki a fogyasztók és a vállalatok között;
- mindezek következtében *csökkenő reáljövedelmek*: növekvő árak, amelyek különösen megterhelték az alacsony jövedelmű háztartásokat; vagyoni erózió, egyidejűleg csökkenő megtakarítások a módosabb háztartásoknál is;
- *versenyképességi sokk*: csökkenő reálárrés a vállalatoknál; e feltételek között a bérnövekedés nem kompenzálhatta az áremelkedést, ezért is tartották féken egyes EU tagállamokban az energia fogyasztói árait, gyakran költségvetési támogatásokkal;
- a növekvő termelési költségek, szűkülő profitréshez vezettek; egyidejűleg szűkülő, szigorodó finanszírozási feltételek, negatív bizalmi hatások voltak jellemzők, mindezek *csökkenő beruházási döntéseket* eredményeztek;
- növekvő számban érkező ukrajnai menekültek: egyidejűleg költségvetési teher, illetve lehetőség a munkakínálat növelésére;
- a háborúval összefüggő, a kormányok által nyújtott külső és belső támogatás a poszt-Covid-helyreállítás terheivel együtt ránehezedik a közpénzügyekre;
- eltérő érintettség az egyes országokban, országcsoportokban;
- egészében precedens nélküli sokk a gazdaságban is.

A háborús sokk fő sajátosságai lényeges mértékben eltérnek az azt megelőző Covid19-sokkétól. A fő eltérések a következők:

- a járvány *alapvetően ideiglenes sokk volt*; a politikai akciók hatékonyan korlátozhatták a hosszan tartó hatásokat (például munkahelymegőrzési programok), bár a pandémia tartós hegeket is hagyott a gazdaságon;

- a háborús kereskedelmi sokk egyrésztől kínálati sokkot okoz, másrészt, hullámzó hatást gyakorol a keresletre (az alacsonyabb bizalom és globális kereslet révén), ezek pedig *permanens hatások a háború időszakában*;
- a Covid19 esetében defláció alakult ki, míg a háborús sokk – ráépülve a poszt-Covid-kilábalás időszakában a kínálat keresletnél lassabb dinamikája miatt kialakult árrobbanásra – az euró bevezetése óta példátlan *inflációhoz vezetett*;
- *e körülmények között a monetáris politika* számára keskeny ösvény maradt az infláció ellenőrzés alatt tartása és a kereslet várt csökkenéséhez történő alkalmazkodás között;
- különösen releváns az „*iker átalakulás*”: a „*zöld*” *beruházások* előrehozása (amely az orosz fosszilis fűtőanyagtól való importfüggőséget is csökkenti, és felgyorsítja a dekarbonizációt), egyidejűleg a termelékenység a *digitalizáció* révén növelő strukturális reformok megvalósítása;
- az új kihívások kezelése során különösen fontos *elosztási szempontok*: egyfelől, az emelkedő energiaárak hatásának enyhítése a sebezhető háztartások és az energiaintenzív ágazatok tekintetében; másfelől, előbbivel párhuzamosan ösztönzés az energiafogyasztás csökkentéséhez; egyidejűleg a közpénzügyek fenntarthatóságának megőrzése és erősítése.

2. HÁBORÚS SOKK AZ UKRÁN GAZDASÁGBAN

Az ukrán gazdaság helyzete a háború egy éve után drámainak nevezhető. Európában közel nyolc évtizede példa nélküli háborús helyzet alakult ki. A gazdaság elemi működését veszélyeztetik a hadiesemények. Rendkívüli – egyes becslések szerint mintegy 70 milliárd USD nagyságrendű – károkat okoztak a harci cselekmények és az agresszor terrortámadásai. Az ország 20%-a idegen megszállás alatt van, a tengeri kikötők blokád alatt állnak. E körülmények között a gazdasági teljesítmény (GDP, export) extrém mértékben csökkent. 2022-ben az ukrán GDP (bruttó hazai termék) csökkenése meghaladta a 30%-ot. Súlyos károk érték az infrastruktúrát és az energiarendszert, amely nemcsak a lakosság, hanem a vállalatok és a közintézmények számára is nehezen kezelhető helyzetek kialakulásához vezetett.

A jelzett körülmények között az élet-halál harcot vívó országban központi szerepet tölt be a honvédelem igényeinek kielégítése. A szolgáltatási szektor szinte teljesen eltűnt az országban. Az új munkahelyek elsősorban az ország védelmi képességét szolgálják. Lényegében hadigazdálkodás folyik. Ideiglenes államosításokra is sor kerül egyes kulcsfontosságú ágazatokban.

Az állam bevételei csökkentek, ugyanakkor az ország működtetése mellett a háborús kiadásokat is fedezni szükséges. Elkerülhetetlen a külső finanszírozás

iránti igény. 2023-ban legalább 38 milliárd USD pótlólagos finanszírozás szükséges a költségvetéshez, 17 milliárd USD pedig az infrastruktúra elemi helyreállításához. Mindezek forrása a nyugati országok, elsősorban az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság, illetve további angolszász országok; az Európai Unió és tagállamai; továbbá egyes nemzetközi szervezetek (a Nemzetközi Valutaalap, IMF, Világbank, az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank, EBRD) segítsége. A költségvetés finanszírozását szolgáló külső támogatás mintegy 55 százaléka hosszú lejáratú, kedvezményes hitel. Ugyanakkor a nyugati országok döntően térítésmentes formában katonai támogatást nyújtanak Ukrajna fegyveres erőinek, amely hiányában az nehezen tudna talpon maradni az agresszióval szemben. (E támogatás összege az előbbieik között nem szerepel.)

A bemutatott okok miatt Ukrajna államadóssága 2022 októberében 103 milliárd USD-re emelkedett. Az államadósság a jelzett időpontban a GDP 79,7 százaléka volt. 2022 végén várhatóan a GDP kilencven százaléka, 2023-ban pedig már a bruttó hazai termék száz százaléka lehet.

Ukrajna és az ukrán gazdaság súlyos kihívása a háború miatt kialakult belső és külső migráció. Az EU tagállamaiba több mint négymillió ukrán menekült érkezett. Az országon belüli migráció az előbbi jóval meghaladja. Elhúzódó háború és a gazdaság összeomlása esetén – egyes számítások szerint – akár a lakosság 90%-a a szegénységi küszöb alá kerülhet.

Ugyanakkor, az ukrán gazdaság nagy nehézségek mellett, a jelzett külső támogatással továbbra is működik,² beleértve a háborús időszakban különösen fontos védelmi ipart is. A hátszág kitarása a háború egy éve után sem csökkent.

3. AZ OROSZ GAZDASÁG HELYZETÉNEK ALAKULÁSA

Ukrajna megtámadására válaszul a nyugati hatalmak kivételesen súlyos szankciókat róttak ki Oroszországra. A széles körű szankciók erőteljesen korlátozzák Oroszország lehetőségeit a globális piacokon. Befagyasztották az orosz állam, azon belül a jegybank, valamint a vezető politikusok és a szövetséges oligarchák vagyontárgyait. Oroszország pénzügyi rendszerére és valutájára mindez súlyos nyomást gyakorol.

A szankciók életbelépésével új fejezet kezdődött Oroszország gazdaságtörténetében. Lényeges mértékben megnehezedett a nemzetközi munkamegosztásból

² Érdekes és egyben atipikus helyzet: korlátozott gazdasági kapcsolatok az ellenféllel – folyamatosan változó formában –, de fennállnak. A korábbinál jóval alacsonyabb szinten, de továbbra is történik gáz-, illetve kőolajtranzit, amelyért tranzitdíjat fizetnek; Ukrajna 2022 nyara óta – Törökország segítségével létrehozott konstrukció keretében – ismét tud mezőgazdasági terményeket exportálni „közös” ellenőrzési mechanizmus mellett, stb.

elérhető előnyök realizálása. Valójában a gazdaság nyitottsága és a piacgazdaság rendszere egyaránt a háború áldozataivá váltak. A szankciók hatását tovább fokozzák a kivonulás mellett döntő nemzetközi nagyvállalatok lépései. Oroszország mindezek hatására szegényebb és technológiai tekintetben is elmaradottabb lesz. Az orosz válaszlépések pedig még tovább gyorsíthatják az ország gazdaságának megrendülését, teljes elszigetelésbe taszítva Moszkvát.

Az orosz gazdaság úgyszólván katasztrofálissá vált a világgazdaságban. Európa döntő részben megszüntette az orosz földgáz és kőolaj megvásárlását. Ám más területeken is befagytak a kapcsolatok. Ez az EU gazdaságát is megterheli, ám az ukrajnai háború miatt nem várható meghátrálás a Nyugattól.

Mindezek miatt megszűnik az orosz piac fejlett piacokba történt részleges integráltsága. Az Egyesült Államok, az Európai Unió, illetve további fejlett országok lényegében leállították az Oroszországgal folytatott kereskedelmet és turizmust. A nemzetközi nagyvállalatok kilépnek az orosz gazdaságból. Két szankció már kezdettől jelentős terhet jelentett. Egyrészt a legnagyobb orosz bankokat kizárták a SWIFT (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*, Nemzetközi Bankközi Pénzügyi Telekommunikációs Társaság) globális fizetési hálózatból, ami nagyon megnehezíti számukra külföldi tranzakciók lebonyolítását. Másrészt befagyasztották az orosz központi bank külföldön tartott tartalékait, több száz milliárd euró nagyságrendben. Egyre súlyosabb korlátozásokat vezettek be az orosz gazdaság számára kulcsfontosságú kőolaj- és gázexport tekintetében. Exportellenőrzési rendszert alkalmaznak a csúcstechnológiai berendezések és luxuscikkek esetében. Egyre több ország tiltotta ki az orosz hajókat a kikötőiből, illetve az orosz repülőket a légtérből. Felmerült továbbá Oroszország WTO-ból (Kereskedelmi Világszervezet) történő kizárása és a normalizált kereskedelmi kapcsolatok megszüntetése. Ez utóbbiak magasabb vámoknak és további kereskedelmi korlátoknak tennék ki az orosz exportot.

Oroszországban mindezek az intézkedések tovább növelik a háború súlyos negatív gazdasági hatásait. Az orosz GDP 2022-ben mintegy 3%-kal csökkent. (A tavaszi becslések még 6–15% közötti sávban jelezték a recesszió veszélyét.) Az orosz átlagpolgárok életszínvonala jelentős mértékben romolhat.

Felmerült, hogy lefoglalják az Oroszországot elhagyó vállalkozások vagyont, és lehetővé teszik, hogy az orosz vállalatok nyugati szabadalmakat használjanak fel. Az ilyen lépések csak még tovább növelnék Oroszország elszigeteltségét.

Az ehhez hasonló döntések gyakorlatilag elvágják az oroszokat a világ többi részétől. Megszűnhet az ország hitelessége a befektetők számára.

A következmények az ukrajnai háború befejezése után is sokáig fennmaradhatnak. Oroszország évekig, évtizedekig elzárva maradhat a nyugati pénzügyi világtól, kereskedelemtől és beruházásoktól. Az ország szegényebb és technoló-

giailag elmaradottabb lesz. Az orosz polgárok választási lehetőségei hosszú ideig radikálisan lecsökkennek. Hosszú távon – még a szankciók esetleges enyhítése után is – kétségesse válhat Oroszország megbízhatósága.

Az orosz gazdaság a példa nélküli kereskedelmi, technológiai és pénzügyi szankciók ellenére eddig nem omlott össze. Az orosz GDP azonban csökkent, ami 2023-ban is tovább folytatódott. Ám a GDP alakulásában benne van a növekvő haditermelés is. Mérséklődtek a reáljövedelmek. A fogyasztás alakulását tükrözi a kiskereskedelmi forgalom, amely 2022-ben mintegy 10%-kal csökkent. Az importárúk eltűntek az üzletekből. Az alkatrészhiány miatt lényegében összeomlott a gépkocsigyártás.

A szankciók „lassan ható méregként” működnek. Egyre súlyosabb hatást gyakorolhat a kiesés a nemzetközi tőkepiacról és bankrendszerből, illetve a külföldi cégek kivonulása. Mindezek mélyülő és tartós recesszióhoz, az orosz gazdaság eróziójához vezethetnek.

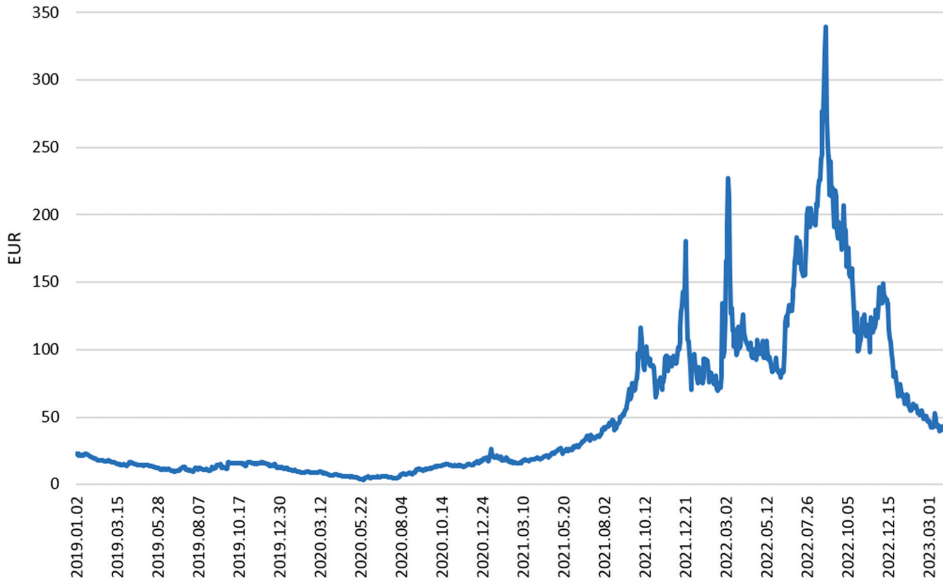
Az energia eddig kétélű fegyvernek bizonyult. A háborús sokk kezdetén Oroszország átmeneti árnyereséget ért el, ám 2022 nyaratól drasztikusan csökkent szénhidrogénexportjának volumene. 2022 őszén 95 ezer hordó a napi olajexport Európába, míg a háború kitörése előtt 1,2 millió hordó volt. Az európai földgázimport 40%-áról 2022 őszére 9%-ra csökkent Oroszország aránya, szankciók nélkül is. Az Európában eladott 160 milliárd köbméter földgáznak egyelőre csak töredéke értékesíthető más piacokon.³ A geopolitikai céloktól vezérelt zsarolás a földgázszállításokban Nyugat-Európa gyorsabb leválásához, az orosz gazdaság ötven éve működő prémium exportpiacának elvesztéséhez vezetett (lásd *1. ábra*).

Az olajexport-bevételek csökkenésének alapvető okai a következők. Egyrészt a piaci energiakereskedők már a háború kitörése után azonnal leálltak a (nyílt) orosz vásárlásokkal. Ez csökkentette a keresletet az orosz olaj iránt, amelynek mérséklődött az ára. Másrészt a nyugati kormányok elzárkóztak az orosz olaj vásárlásától. További vásárlók számára is maximálták annak árát az olajárplafon szabályozásával. (Utóbbi alapja: a tengeri szállítások biztosításának piacán a Nyugatnak *de facto* monopóliuma van.) Az orosz olaj vásárlásának tilalmáról szóló nyugati szankciók életbelépése óta az Ural-típusú kőolaj ára 20%-ot esett.

Az orosz olajat az EU-n belül ma már csak Magyarország, Csehország és Szlovákia vásárolja. A kieső szállításokat az indiai, kínai és török export helyettesíti. Ez utóbbi országok vásárlása nagyjából lefedi azt a mennyiséget, amelyet az oroszok a nyugati piacon elveszítettek. Ám e relációs változás két tekintetben is problematikus: egyrészt e keleti országok csak jókora diszkonttal vásárolják

³ A cseppfolyós gázként (LNG) történő export infrastrukturális és technológiai feltételei pedig jelenleg csak korlátozottan állnak rendelkezésre.

meg az orosz olajat, másrészt a szállítás ezekbe az országokba költségesebb, mint Európába lenne. Az orosz pénzügyminisztérium előzetes adatai szerint 2023 januárjában és februárjában az olaj- és földgázexportból származó bevételek 46,4 százalékkal csökkentek a tavalyi évhez képest.

1. ábra. A földgáz határidős tőzsdei árának alakulása (TTF, EUR/MWh)
(Az investing.com adatai alapján)

A fő bevételek csökkenése, illetve a növekvő háborús kiadások (köztük az elesett katonák után járó, egyre növekvő kifizetések) miatt romlik az orosz költségvetés egyensúlya. A 2022. évi 2%-os, és az idei évre várható 3-4%-os GDP-arányos hiány számottevő, de még finanszírozható. Egyrészt rendelkezésre áll a Nemzeti Jóléti Alap. (Noha ugyanaznak egy részét érintik a nyugati szankciók.) Másrészt az orosz belső pénzpiacról is vonhatnak be még forrást, kötvényaukciók révén. A 2023. évi hiány tényleges nagysága nagymértékben attól függ majd, hogyan alakulnak az orosz olaj és gáz exportárai, illetve meddig húzódik az ukrajnai háború, s az mekkora kiadástöbbletet eredményez.

A hiány további növekedése esetén az orosz vezetésnek döntenie kell: vagy a gazdaság támogatását célzó ipar- és szociálpolitikai kiadásokat vagy a háborús kiadásokat mérsékelik. Jelenleg még járható a harmadik út, azaz az adósságból történő költelezés, de már nem sokáig.

Az elhúzódó háború az orosz gazdaság halmozódó problémáit, mélyülő erózióját eredményezheti.

4. NÉHÁNY TANULSÁG

A háborús sokk tekintetében az EU gazdasága a reziliencia fontos elemeit mutatja. Az energiaárak kezdeti sokkjának nagy részét áthárította a világ többi részére. Az Európai Újjáépítési Terv (NGEU), illetve annak meghatározó eszköze, a Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz (RRF) maximális szintje éppen 2023-ban teljesülhet. E beruházások transzformációs dimenziója is jelentős: azok nemcsak anticiklikus hatást gyakorolnak, hanem előrehozhatják az alkalmazkodóképesség növekedését.

Noha 2022 végén a zsugorító erők domináltak, az EU egyáltalán nem kerül recesszióba. A működő strukturális erők és alkalmazkodási kapacitás egyértelműen jelzik: az EU-gazdaság képes az átalakulásra. Technikai recesszió lehetséges (bár már az is valószínűtlen), ám a mély recesszió elkerülhető.

Ma már egyértelműen megállapítható: az EU-gazdaság nagy energia-összeomlás nélkül menedzselheti a teljes következő időszakot. 2023-tól fokozatos energiaár-csökkenés indulhat el. Ugyanakkor az energiaárak tartósan felülmúlhatják a Covid-kriszis előtti árszintet. (2023 márciusában a fölgáz TTF tőzsdei ára 42 EUR, alacsonyabb, mint a háború kitörése előtt volt, ám háromszorosa a Covid19-kriszis előtti, 2019. évi árak.)

Befejezésül, néhány átfogó további következtetés. A gazdasági hatások tekintetében is alapvető jelentőségű a háború dinamikája. Változatlanul nem csekélyek a bizonytalanságok a háború további útja és elágazásai tekintetében. Alapvető kérdés: az eskaláció vagy a deeskaláció lesz-e a meghatározó irányzat? Ugyanakkor e sorok írása idején úgy tűnik, ha a háború nem lépi túl Ukrajna térségét és a hagyományos eszközök körét, annak globális gazdasági következményei a kezdeti sokk után korlátozottak lehetnek. A háborús sokk zavarai és szenvedéseivel egyidejűleg új alkalmazkodási folyamatok indulhatnak be a zöld és digitális átmenet területén. Új piaci szereplők jelenhetnek meg az energiahordozók piacain.

Az elhúzódó háború továbbra is próbára teszi az ukrán gazdaságot, de az a széles külső segítség mellett működőképes maradhat. Az orosz gazdaságban súlyos eróziós folyamatok mehetnek végbe, komparatív előnyei romló kihasználtsága mellett.

A deglobalizáció és a fragmentált világ gazdaság kialakulásának veszélye valóban felmerül, ám jóval erősebbnek tűnnek az ellenük hatást gyakorló tényezők.

Az elhúzódó háború azonban változatlanul nagy és előre pontosan nem átlátható veszélyeket jelent a közvetlenül és közvetve érintett országok, Európa és a világ gazdaság számára.

IRODALOM

- Behrens, Kristian (2022): Casualties of Border Changes: Evidence from Nighttime Lights and Plant Exit. *VoxEU Cepr*, 21 October. <https://cepr.org/voxeu/columns/casualties-border-changes-evidence-nighttime-lights-and-plant-exit>
- Borin, Alessandro – Conteduca, Francesco Paolo – Di Stefano, Enrica et al. (2022): Quantitative Assessment of the Economic Impact of the Trade Disruptions Following the Russian Invasion of Ukraine. (*Questioni di Economia e Finanza* 700) Bank of Italy, Economic Research and International Relations Area, https://www.bancaditalia.it/publicazioni/qef/2022-0700/QEF_700_22.pdf
- Borin, Alessandro – Conteduca, Francesco Paolo – Mancini, Michele (2022): *The Impact of the War on Russian Imports: A Synthetic Control Method Approach*. (ZBW Working Paper) Kiel–Hamburg: ZBW – Leibniz Information Centre for Economics
- Djankov, Simeon – Blinov, Oleksiy (2022): Measuring Ukraine’s Private Consumption during the War. *VoxEU Cepr*, 24 July. <https://cepr.org/voxeu/columns/measuring-ukraines-private-consumption-during-war>
- Garicano, Luis – Rohner, Dominic – Weder di Mauro, Beatrice (eds.) (2022): *Global Economic Consequences of the War in Ukraine: Sanctions, Supply Chains and Sustainability*, CEPR Press, <https://cepr.org/publications/books-and-reports/global-economic-consequences-war-ukraine-sanctions-supply-chains-and>
- Shapoval, Nataliia – Nell, Jacob – Mylovanov, Tymofiy et al. (2022): Financing Ukraine’s Victory: Why and How. *VoxEU Cepr*, 29 September. <https://cepr.org/voxeu/columns/financing-ukraines-victory-why-and-how>
- Simola, Heli (2022): Russian Foreign Trade after Four Months of War in Ukraine. (*BOFIT Policy Brief*, No. 5/20229) Helsinki: Bank of Finland Institute for Emerging Economies, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/264589/1/1816727458.pdf>
- Skok, Yevhenii (interviewed by Phillips, Tim) (2022): Will Ukraine’s Economy Survive The War? *VoxEU Cepr*, 25 March. <https://cepr.org/multimedia/will-ukraines-economy-survive-war>
- Skok, Yevhenii – de Groot, Oliver (2022): War in Ukraine: The Financial Defence, VoxEU.org, 17 March. <https://cepr.org/voxeu/columns/war-ukraine-financial-defence>

URL1: <https://www.youtube.com/watch?v=AELnDcGJCCs>